

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมืองเก่ากรุงธนบุรีมีบทบาทและความสำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านและเมืองท่าทางฝั่งทะเลอ่าวไทยที่ใช้เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาสู่พระนครศรีอยุธยา หลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชกลับคืนมาจากพม่า เมื่อปี พ.ศ.2310 และสถาปนากกรุงธนบุรีเป็นราชธานีของไทย ซึ่งเปลี่ยนบทบาทเป็นศูนย์กลางระบบการเมือง การปกครองของไทยเป็นเวลา 15 ปี แห่งการครองราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พื้นที่กรุงธนบุรีตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตรงข้ามกรุงรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงของเมืองธนบุรีเกิดขึ้นมาเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่อง โดยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีได้มีการขุดลอกคูคลองขึ้นอีกมากมายในสมัยรัชกาลต่างๆ เนื่องจากทรงเล็งเห็นการขยายตัวของชุมชนและเศรษฐกิจการค้าขายในอนาคต ซึ่งทุกๆ คลองล้วนเป็นที่ตั้งของชุมชนใหญ่ๆ แทบทั้งสิ้น ดังที่ทราบแล้วว่าคนไทยกับสายน้ำนั้นผูกพันกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ บ้านเรือนและชุมชนมักตั้งอยู่ริมน้ำ เมื่อมีชุมชนสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับความผูกพันและยึดเหนี่ยวทางจิตใจก็คือ วัด หรือ ศาสนสถาน ฝั่งธนบุรีมีวัดที่ตั้งอยู่สองฝั่งคลองมากมาย ซึ่งบางวัดสร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและบางวัดได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์จากพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์เรื่อยมา จวบจนกระทั่งปัจจุบันดังนั้นภายในเขตพื้นที่กรุงธนบุรี จึงปรากฏหลักฐานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นจำนวนมาก เช่น พระราชวังเดิม พระนิเวศน์เดิม พระราชวังหลัง ป้อมวิชัยประสิทธิ์ กำแพงเมืองและแนวคูเมืองเดิม วัดอรุณราชวราราม วัดระฆังโฆสิตาราม วัดโมลีโลกยาราม วัดเครือวัลย์ วัดหงส์รัตนาราม เป็นต้น รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไทย ชาวมอญ ชุมชนมุสลิม ชุมชนชาวคริสต์ที่อยู่ริมน้ำหรือบริเวณสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม รวมทั้งสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ได้แก่ คลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ คลองมอญ คลองชักพระที่เป็นสิ่งแวดล้อมเมืองของกรุงธนบุรีด้วยเช่นกัน

ปัจจุบันกรุงธนบุรีหรือฝั่งธนบุรีมีการขยายตัวและเติบโตเร็วมาก ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมเมืองของกรุงธนบุรี กลายเป็นปัญหาความไม่เป็นระเบียบของพื้นที่ เกิดความแออัดของย่านชุมชนที่อยู่อาศัย การประกอบการค้า อีกทั้งมีสถานที่ราชการตั้งอยู่อย่างหนาแน่น อันมีสวนบดบังทัศนียภาพและทำให้การเข้าถึงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมหรือมรดกวัฒนธรรม รวมทั้งสิ่งแวดล้อมเมืองอื่นๆ เกิด

ความไม่สะดวกและขาดความเชื่อมโยงของเส้นทางการสัญจรและองค์ประกอบของเมืองอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

การศึกษาคำถามวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งที่จะศึกษา เพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง กรุงเทพมหานคร เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและพื้นที่โดยรอบ ในอันที่จะส่งผลดีต่อเนื่องไปยังการเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ของกรุงเทพมหานคร

1.2 คำถามการวิจัย

สิ่งแวดล้อมเมืองในเมืองเก่ากรุงเทพมหานครประกอบด้วยอะไรบ้าง อยู่ที่ไหน มีคุณค่าและเอกลักษณ์อย่างไร สมควรที่จะได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.ศึกษาพัฒนาการของสิ่งแวดล้อมเมืองในกรุงเทพมหานคร ทั้งปัจจัยด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม

2.วิเคราะห์ประเภท การกระจายตัวของสิ่งแวดล้อมเมือง คุณค่าและเอกลักษณ์ของ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร

3.วิเคราะห์การเชื่อมโยงระหว่างสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมกับพื้นที่ โดยรอบและวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหาและความต้องการของพื้นที่ศึกษา

4.เสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองกรุงเทพมหานคร

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตทางด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษากรุงเทพมหานคร กำหนดให้มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ของเขตบางกอกน้อย และเขตบางกอกใหญ่ เนื่องจากลักษณะของความสำคัญทั้งสองเขตเป็นที่ตั้งของเขตพื้นที่กรุงเก่า กรุงเทพมหานคร ในสมัยที่เป็นราชธานี รวมทั้งพื้นที่ทั้งสองเขตมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ที่โอบล้อมด้วยแม่น้ำ ลำคลองและปรากฏหลักฐานสิ่งแวดล้อมเมืองที่สำคัญมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มากมาย ทั้งพระราชวัง ศาสนสถานที่เป็นวัด โบสถ์ มัสยิดและชุมชนที่มีความหลากหลายทั้งเชื้อชาติ ศาสนาและวิถีชีวิตการตั้งถิ่นฐานที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว

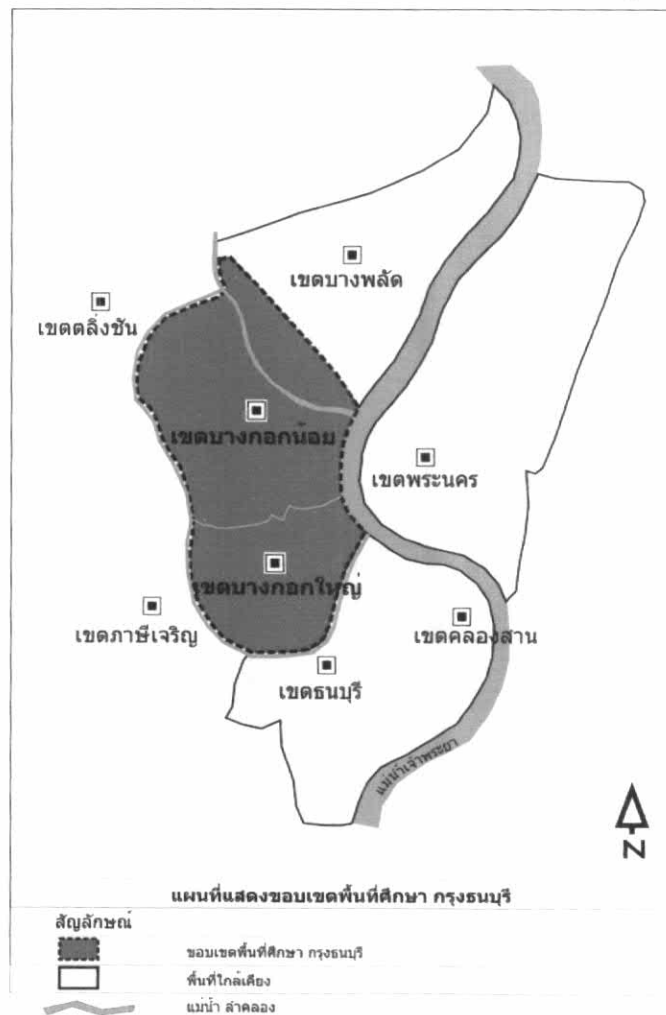
ปัจจุบันขอบเขตพื้นที่ศึกษามีขอบเขตพื้นที่ชัดเจน ซึ่งขนาดพื้นที่ทั้งหมด 18.124 ตารางกิโลเมตร โดยเขตบางกอกน้อย มีเนื้อที่ 11.944 ตารางกิโลเมตร (7,465 ไร่)และเขตบางกอก

ใหญ่มีเนื้อที่ 6.18 ตารางกิโลเมตร (3,862.5 ไร่) กระจายละเอียดในตารางที่ 1.1 แสดงขนาดพื้นที่
ศึกษากรุงเทพมหานคร ดังนี้

ตารางที่ 1.1 แสดงขนาดพื้นที่ศึกษากรุงเทพมหานคร

เขต/แขวง	พื้นที่ (ตร.กม)
1) เขตบางกอกน้อย	11.944
แขวงบ้านช่างหล่อ	2.076
แขวงบางขุนศรี	4.360
แขวงศิริราช	1.258
แขวงอรุณอมรินทร์	2.758
แขวงบางขุนนนท์	1.492
2) เขตบางกอกใหญ่	6.180
แขวงวัดท่าพระ	5.346
แขวงวัดอรุณ	0.834

พื้นที่ศึกษากรุงเทพมหานครมีอาณาเขตติดต่อ คือ ทิศเหนือจรดกับเขตบางพลัด ทิศใต้
จรดกับเขตธนบุรีโดยมีคลองบางกอกใหญ่แบ่งเขต ทิศตะวันออกจรดแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตก
จรดกับเขตตลิ่งชันและเขตภาษีเจริญมีคลองชักพระและคลองบางกอกใหญ่แบ่งเขตเช่นกัน

แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร

1.4.2 ขอบเขตทางด้านเนื้อหา

ทำการศึกษาพัฒนาการของสิ่งแวดล้อมเมืองกรุงธนบุรี จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา การวิเคราะห์ประเภท การกระจายตัวของสิ่งแวดล้อมเมือง คุณค่าและเอกลักษณ์ของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมทั้งการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมกับพื้นที่โดยรอบ เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองของกรุงธนบุรี

1.5 วิธีดำเนินการศึกษา

1.ศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเมือง หลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนา หลักการและวิธีการประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อมเมือง รวมทั้งศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรณีศึกษา เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการศึกษาภายในพื้นที่

2.รวบรวมและศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศึกษา กรุงธนบุรี ที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและชุมชน พัฒนาการของเมือง จากเอกสารทางวิชาการ ภาพถ่ายเก่าของกรุงธนบุรี ภาพถ่ายทางอากาศในแต่ละช่วงเวลา เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมเมือง จากอดีตจนถึงปัจจุบันและรวบรวมข้อมูลมานำเสนอในรูปแบบของแผนที่ สำหรับในการวิเคราะห์พื้นที่ในเชิงกายภาพ

3.ศึกษาสภาพทั่วไปในปัจจุบันของพื้นที่ศึกษาทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม จากเอกสารของหน่วยงานราชการของเขตบางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ จากข้อมูลทางสถิติ รวมทั้งแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ประเภท การกระจายตัวของสิ่งแวดล้อมเมืองและประเมินคุณค่าและเอกลักษณ์ของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและชุมชน เพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการอนุรักษ์และพัฒนา ต่อไป

4.สำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม ในกลุ่มพื้นที่ของการอนุรักษ์และพัฒนาที่ได้กำหนดไว้ โดยทำการสัมภาษณ์และออกแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ ในด้านสภาพของพื้นที่ ด้านสภาพปัญหา ที่มีเกิดขึ้นของชุมชนและสถานที่สำคัญของชุมชน ความต้องการของพื้นที่ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชน รวมทั้งสังเกตสภาพการณ์ของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเมืองในปัจจุบัน เพื่อนำมาวิเคราะห์การเชื่อมโยงระหว่างสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมกับพื้นที่โดยรอบ

5.เสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองของแต่ละกลุ่มพื้นที่ที่เหมาะสมต่อไป

1.6 ข้อจำกัดในการศึกษา

การกำหนดกลุ่มพื้นที่ในการอนุรักษ์และพัฒนาที่ได้จากการวิเคราะห์นั้น อาจจะมีขอบเขตที่นอกเหนือจากเขตพื้นที่ศึกษาที่กำหนดไว้ คือ ครอบคลุมในเขตบางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ นั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อมโยงหรือความสัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่กับพื้นที่หรือชุมชนกับชุมชนหรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมกับพื้นที่โดยรอบ เป็นต้น เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่มีความเหมาะสมและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงพัฒนาการของสิ่งแวดล้อมเมืองในกรุงเทพมหานคร จากอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ทราบถึงสิ่งแวดล้อมเมืองที่มีคุณค่าและเอกลักษณ์ของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมในกรุงเทพมหานครที่ควรแก่การอนุรักษ์ ลักษณะความเชื่อมโยงของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมกับพื้นที่โดยรอบ รวมทั้งศักยภาพ สภาพของปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนและพื้นที่ศึกษา
3. เมื่อมีการนำแนวทางในการอนุรักษ์นี้ไปปฏิบัติจะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครและประยุกต์ใช้ในการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

1.8 คำจำกัดความ

1. สิ่งแวดล้อมเมือง คือ องค์ประกอบต่างๆ ของเมือง ทั้งด้านกายภาพและกิจกรรมทางสังคม อันที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น กำหนดขึ้น เพื่อการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยจะแบ่งออกเป็น สภาพทางธรรมชาติ ชุมชน สิ่งปลูกสร้าง อาคาร สถานที่ ระบบโครงข่ายคมนาคมและพื้นที่โล่งว่างต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ภายในพื้นที่
2. การกระจายตัวของสิ่งแวดล้อมเมือง คือ ตำแหน่ง ที่ตั้งขององค์ประกอบต่างๆ ของเมืองที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่
3. ความเชื่อมโยงของสิ่งแวดล้อมเมือง คือ ความสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงหรือระแวกเดียวกัน